

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM

ANSİKLOPEDİSİ

CİLT 23

İSLÂM - KAADE

İstanbul 2001

İSMET

(الهمة)

Dini ve hukukî koruma, dokunulmazlık anlamında fıkıh terimi.

Sözlükteki "tutma, engel olma ve koruma" anlamından hareketle kelâmda "Allah'ın bir kimseyi günah ve hatadan koruması" şeklinde özel bir anlam kazanan ve "peygamberlerin gınahtan korunmuşluğu" mânasıyla terimleşen **ismet** kelimesinin fıkıh literatüründeki kullanımı da sözlük anlamı ile bağlantılıdır. Gerek Kur'an'da, insanı gınahtan korumasına işaret etmek amacıyla nikâh bağından ismet (çoğulu isam) adıyla söz edilirken (el-Mümtehine 60/10) gerekse hadislerde dinin, Kur'an'ın, nikâhın kişileri kötülüğe düşmekten koruyucu özelliği ismet olarak adlandırılırken (Müslim, "Zikir ve'd-duâ", 71; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 35; "Fiten", 1; Nesâî, "Sehiv", 89) kelimenin sözlük anlamı dışında özel bir anlam içerdiği görülmez. Temel haklar veya insan hakları alanından milletlerarası ilişkiler kadar kişilerin sahip olduğu ya da hukuk düzeninin belli konumdaki kişilere sağladığı koruma ve dokunulmazlıklar öteden beri fıkıhın ana konularından birini teşkil ettiği için "eman, hak, hürmet, ihsan, zarûriyyât" gibi terimlerin yanı sıra ismet kelimesinin de bu tür dokunulmazlıkları ifadeye sıkça kullanıldığı ve bu yönüyle fıkıhın teşekkül döneminde terimleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. İslâm hukukçuları arasında cereyan eden devlet başkanı veya ümmetin mâsum sayılıp sayılmayacağı tartışmaları da bir yönüyle kelâmdaki ismet kavramıyla, diğer yönden onlara atfedilen dokunulmazlık ve yanılmazlık telakkisiyle alâkalı görünmektedir. İsmete konu olan, bu vasfı taşıyan şeye **ma'sûm** ve **muhterem** denilirken ismetin gerektirdiği dokunulmazlık hükmü "hürmet (haram)", aksi ise "ibâha" ve "ihdâr" ile (heder etme) ifade edilir.

İsmet kavramı altında toplanabilecek hukukî korumanın başında kişilerin insan olmakla sahip bulundukları temel insan hakları gelir. İslâm âlimleri ilâhî dinlerin ortak amacının canın, aklın, namus ve haysiyetin, dinin ve malın korunması olduğunu ifade etmişler ve bu beş ilkeyi temel hak ve özgürlükleri bütünüyle kuşatan bir genişlikle ele almışlardır. Anılan beş temel amacı gerçekleştirmek yönünde atılacak ilk adım insanın sırf insan olması sebebiyle değerli sayılması ve hakların, öncesinde bir yükümlülüğe bağlı ol-

maksızın aslen yani doğuştan kazanıldığı kabulüdür. Kişilerin bu haklara saygılı davranmasının aynı zamanda bir vecibe olarak görülmesi de hakların korunmasının önemli bir ögesini oluşturur. İlk dönemlerden itibaren İslâm hukukçuları, insanın yaratılıştan akıl ve zimmet sayesinde haklara ve yükümlülüklerle ehil olduğundan söz edip insanın sahip olduğu temel haklar arasında ismet hakkına da yer verirler (Abdülazîz el-Buhârî, IV, 1358). Burada ismet, başta can ve mal dokunulmazlığı olmak üzere insanın temel haklarının korunması anlamındadır. Hak ihlallerini cezalandırmaya ve ihlâl edilen hakkın iadesine yönelik hukukî ve cezaî yaptırımlar ise hakların korunmasının bir diğer önemli adımını teşkil eder. Bu konuda bazı hukukçular dinî ve hukukî açıdan bir ayırım yapmazken özellikle Hanefîler kişilerin sahip bulunduğu dokunulmazlığı "ismet-i müessime" ve "ismet-i mukavvime" diye ikiye ayırırlar. Birincisini ihlâl yalnız günah sayılıp uhrevî cezayı gerektirirken diğerini ihlâl hukukî ve cezaî yaptırımlara konu olur. Başkasının haklarını ihlâl eden kişiye müeyyide uygulanması da o kimsenin söz konusu fiiline tekabül eden ismetinin düşmesiyle açıklanır. Suçun yol açtığı dokunulmazlık ihlâlinin nitelik ve oranına göre suçlunun kendi dokunulmazlığı da kalkar. Müeyyide uygulama esasen devlete ait bir hak ve görev olmakla birlikte suçlunun ismetinin kalkmış olduğu şeklindeki açıklama, onun devlet değil de şahıslar tarafından cezalandırılması halinde bu şahıslara ne tür ceza verilebileceği tartışmasını doğurmuştur. Kişilerin meşrû müdafaa hakkı çerçevesinde karşılık vermeleri de yine suçlunun ismetinin kalkmasıyla açıklanır.

Fıkıh literatüründe bu temel hakları ilgili dokunulmazlıklar, ceza hukuku çerçevesinde söz konusu hakların korunması ve ihlâlî durumunda uygulanacak müeyyideler açısından ele alınırken milletlerarası ilişkiler alanında daha çok dokunulmazlığın dayanak ve sebebiyle bu konuda ve müeyyide uygulamasında siyasî otorite ve ülke ayrılığının rolü tartışılmıştır. Buna bağlı olarak özellikle can ve mal dokunulmazlığının ortadan kalktığı savaş halinin meşruiyet sebebi, düşmanın müslümanlara ait mallara istilâ yoluyla mâlik olup olamayacağı, düşman ülkesinde (dârülharp) İslâmiyet'i kabul eden kimsenin can ve mal dokunulmazlığı konularında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Temel hakların korunması ve dokunulmazlık kavramı milletlerarası düzlemde,

özellikle de hasmane ilişkilerin hâkim olduğu dönemlerde ayrı bir önem taşır. Can ve mal dokunulmazlığının insan olmakla, İslâm'a girmekle ya da eman ve zimmetle mi kazanılacağı fakihler arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Şâfiîler'in başı çektiği bir grup âlim Hz. Peygamber'in, "Allah'tan başka ilâh yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum; kim Allah'tan başka ilâh yoktur derse malını ve canını benden korumuş olur" (Buhârî, "İ'tisâm", 2, "Cihâd", 102; Müslim, "İmân", 32-33) sözünden hareketle bu dokunulmazlığın İslâm'a girmekle veya müslümanların himayesini kabul etmekle (eman, zimmet) kazanılacağı, aksi halde can ve malın mubah ve dolayısıyla savaşın meşruiyetine bizzat küfrün sebep olduğu görüşündedir. Daha çok dönemlerindeki sürekli savaş halini ölçü alan ve ona uygun bir teori geliştiren bu fakihlere karşı Hanefîler'le bir grup Mâlikî ve Hanbelî fakihî ise din ve inancına bakılmaksızın insanın ilke olarak mâsum ve ismet sebebinin de insan olma vasfı olduğu, ancak müslümanlara savaş açılması ve haklarına tecavüz edilmesi durumunda bu dokunulmazlığın kalktığı, savaşın meşruiyet sebebinin küfür değil müslümanlara yönelik savaş olduğu görüşünü savunur. Söz konusu hadisin, diğer insanlarla değil sadece müslümanlara karşı düşmanlıkları kesin şekilde ortaya çıkan Arap putpe-restleriyle ilgili olduğunu belirten bu âlimlere göre insan, yeryüzünde yüklediği beşerî sorumluluğu yerine getirebilmesi için ismet sahibi olarak yaratılmıştır. Bu dokunulmazlık insan olmanın bir gereğidir. Kâfir kimse inancı sebebiyle değil müslümanların can ve mallarına yönelik tecavüz suçu yüzünden bu dokunulmazlığını kaybeder, can ve malı mubah hale gelir. Yeniden dokunulmazlığını kazanabilmesi için savaştan vazgeçmesi gerekir ki bu da o günkü milletlerarası şartlarda ya müslüman olması veya müslümanların himayesini kabul etmesiyle mümkündür (bu iki görüş ve gerekçeleri için bk. CİHAD). Düşmanlık ve tecavüz amacı taşımadıkları için yabancı devlet elçileri ve tâcirler, durumlarını gösterir bir belge ve emâre bulunması halinde ayrıca emana gerek duyulmaksızın İslâm topraklarında serbestçe dolaşabilişlerdir.

Savaşta düşmanın can ve malıyla ilgili ismeti kalktığı gibi müslümanların can ve malına yönelik tecavüzler de savaş sonrasında takibat konusu yapılmaz. Bu çerçevede düşmanın müslümanlara ait

bir mala el koyup kendi ülkesine götürmesi halinde çoğunluğa göre mülkiyet hakkı doğar. Zira can konusunda temel kural haramlık (dokunulmazlık) iken eşya da asolan mubahlıktır. Bu konudaki ismet, meşrû bir yolla elde edilen maldan faydalanma zaruretine dayanır. Bu faydalanma imkânı bilfiil ortadan kalkınca mal tekrar mubah hale gelir ve düşman istilâ yoluyla ona mâlik olur. Ancak söz konusu mal düşman ülkesine, başka bir siyasî hâkimiyet alanına ulaştırılmamışsa mülkiyet hakkı doğmaz. Mal konusundaki ismetin de İslâm'a girmekle sağlandığını ileri süren Şâfiîler'le diğer bazı fakihler ise müslümanın malı üzerinde düşmanın hiçbir şekilde mülkiyetinin gerçekleşmeyeceğini savunur.

Dârülharp'te müslüman olan kimsenin can ve malının dokunulmazlığı da fakihler arasında tartışma konusudur. Şâfiîler, Hanbelîler ve diğer bazı fakihlere göre, İslâmiyet'i kabul eden bir kimse nerede olursa olsun canı ve malına yönelik tecavüz ceza ve tazmini gerektirir. Hanefîler ise bu kimsenin can ve malıyla ilgili ismetin günah açısından (ismet-i müessime) olduğu, ceza ve tazmini gerektiren mukavim ismetin dinle değil ülke ile, yani siyasî hâkimiyet ve hukuk düzeninin sağladığı güvence ile gerçekleşeceği görüşündedir. Bu müslümanın bulunduğu ülkenin fethedilmesi halinde yalnız menkul malları üzerindeki mülkiyeti tanınır, gayri menkullerine ganimet hükmü uygulanır. Dârülsılâma hicret etmesi halinde diğer müslümanlar gibi canı konusunda tam ismete kavuşur. Aksi halde can ve

malına yönelik haksız fiil günah olsa da ceza ve tazmin konusu olmaz. Dârülharp'te müslümanın harbîden faiz alması, gayri müslimler arasında mirasçılık gibi hususlarda da Hanefîler siyasî hâkimiyet ve ülkenin ismeti sağlayıcı rolüne atıfta bulunmuşlardır. Bu konudaki görüş ve tartışmaların milletlerarası ilişkilerin sağa haline dayandığı, yabancı ülke kavramının düşman ülke anlamına geldiği ve barışın ancak antlaşmalar (eman, zimmet) yoluyla sağlanabildiği dönemlerdeki şartlarla ilgili olduğu, milletlerarası ilişkilerin barışa dayandığı ve farklı boyutlar kazandığı bir ortamda farklı hükümlerin söz konusu olacağı açıktır.

Bir malın ismete konu olabilmesi için hukuk düzenince meşrû kabul edilmesi gerektiğinden müslümanlara haram olan içki ve domuz gibi mallara yönelik haksız bir fiilden dolayı tazmine hükmedilmez. Ancak bu mallar gayri müslimler açısından meşrû kabul edildiğinden itlâfı halinde Hanefîler ve Mâlikîler'e göre tazmini gerekir.

Devlet başkanının mâsum olup olmadığı Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki temel tartışma konularından biridir. Şîa'da İmâmiyye ve İsmâiliyye tarafından devlet başkanının günahsız ve hatadan uzak olduğu, sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı fikirleri mâsum imam teorisiyle savunulmuştur. Ehl-i sünnet'e göre ise devlet başkanının dinî ve hukukî sorumluluk açısından dokunulmazlığı yoktur. Hanefîler, devlet başkanına Allah hakları kapsamında hadlerin uygulanmayacağını

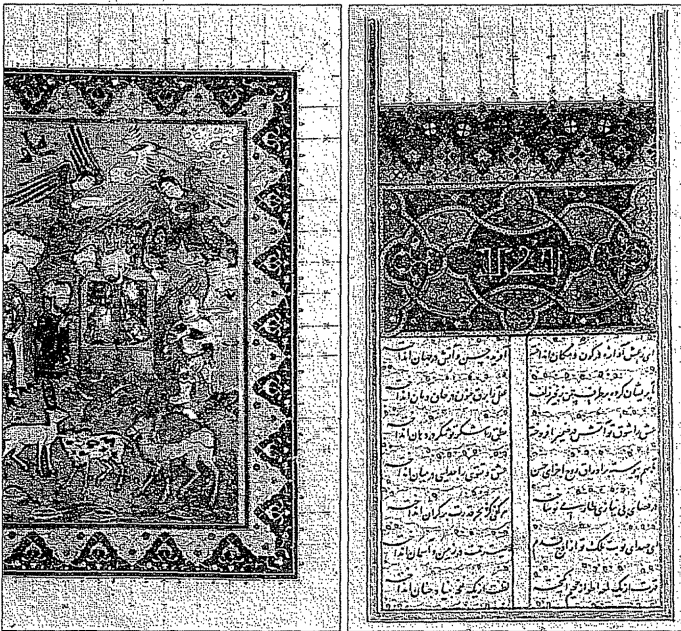
belirtirken onun dinî ve hukukî sorumlusuzluğunu savunmamış, sadece düşman ülkesinde hadlerin uygulanmayacağı görüşlerinde de olduğu gibi infazdaki fiilî imkânsızlıktan hareket etmiştir. Çoğunluk bu konuda aksi görüştedir ve yargının bağımsızlığını cezanın uygulanabilirliği için yeter sebep görür. Sünnî usulcülerin geliştirdiği icmâ teorisinde "ümme-tin ismeti", Peygamber dışında bir kişiye günahsızlık izâfe edilmesi ve onun vahiy alan kişinin yetkileriyle donatılmış kabul edilmesi düşüncesine ve bu düşüncüyü inanç esaslarından biri haline getiren Şîa'ya karşı güçlü bir tepki niteliğindedir ve bu ümmetin yanılmazlığı değil, ümmetin hata üzerinde ittifak etmeyeceği ya da -farklı görüşlerden sadece birinin isabet edeceği kabul edildiğinde- bu doğru görüşün ümmet içinde eksik olmayacağı anlamına gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İ'tisâm", 2, "Cihâd", 102; Müslim, "İmân", 32-33; "Zikir ve'd-du'â", 71; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 35, "Fiten", 1; Nesâî, "Sehiv", 89; Şîrâzî, *el-Muhezzeb* (nşr. Muhammed ez-Zühaylî), Dimaşk 1996, V, 7-9; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Ğıyâş* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Katar 1401, s. 180-200; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Beyrut 1994, I, 235-237; Kâsânî, *Bedâ'î*, Beyrut 1406/1986, VII, 102, 233-241; Merginânî, *el-Hidâye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), II, 155-156, 161; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, IX, 318-320; Ebû'l-Berekât en-Neseffî, *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut 1406/1986, s. 36-40; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308, IV, 1358; Cündî, *Muhtaşar*, Beyrut 1995, s. 273; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1400/1980, V, 830-831; M. Ebû Zehre, *el-Ükûbe*, Kahire 1974, s. 325-340; Baber Johansen, "Der 'isma-Begriff im hanafitischen Recht", *La signification du bas moyen âge dans l'histoire et la culture du monde musulman, actes du 8me congrès de l'union européenne des arabisants et islamisants*, Aix-en-Provence 1976, s. 89-108; Abbas Şûmân, *İsmetü'd-dem ve'l-mâl fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Kahire 1995, tür.yer.; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 1998, s. 56-57, 86, 161, 166-169, 185-188, 252; "İsmet", *Mv.F*, XXX, 137-140.

RECEP ŞENTÜRK

İsmet-i Buhârî'nin divanının ilk sayfası ile minyatürlü bir sayfası (TSMK, Hazine, nr. 942, vr. 1^a, 2^a)

İSMET-İ BUHÂRÎ

(عصمت بخاری)

Hâce Fahrüddin İsmetullah

b. Hâce Mes'ûd Buhârî

(ö. 840/1436-37)

İranlı şair.

Buhara'da doğdu. Buhara'nın seçkin ailelerinden birine mensup olup soyu Ca'fer b. Ebû Tâlib'e ulaşmaktadır. Asıl adı İsmetullah'tır; Hâce İsmet ve Hâce Fahrüddin İsmetullah diye de anılır. Tahsiline